

Տարեկան 10 րուբլ, վեց ամիսը՝ 6 րուբլ, երեք ամիսը՝ 3 ր. 50 Կ.
ամիսը՝ 1 ր., հասցով 5 Կ.
Բաժանորդը պետք է հետևի մեկնության խմբագրատանը.

Խմբագրություն հասցեն Тифлисе. Редакция „Норъ-Даръ“
կամ Tiflis. Rédaction „Nor-Dar“.

Խմբագրությունը բաց է ամեն օր (բացի տոն օրերից) ժամը 9-ից
մինչև 2-ը: Յայտարարությունները ընդունվում են ամեն լիզուներով
Յայտարարությունները բառին 2 Կ., ընկալմանը համար կընկալատի Կ.

ԲՈՎԱՆԴԱՅՈՒԹԻՒՆ

Առաջնորդողը՝ Կրեմլին և Նրա
խնայարարությունը.

Լեզուական ճանապարհի և Վեհափառ
Հայրապետի ս. Օծման տարեգրքը:
Հայ գաղթականները Թիֆլիսում:
Քրոնիկոն. — Լուսինի:
Կովկասի կառավարչական Երևանի
լազույն.

Դատաստանական. — Ստաբո.
սեկուլոս պատմական գործը:

Քաղաքական. — Հայերը Թիֆլ.
քաղաքում: Թիֆլիսի Կրեմլին խնայարար.
Մակեդոնիս:

Հեռագրեր:

Տեղեկատվություն:

Յայտարարություններ:

Թիֆլիս 6 հոկտեմբերի 1897 թ.

ԿՐԵՄԼԻՆ ԵՒ ՆՐԱ ԽՆԱՅԱՐԱՐՈՒ
ԹԻՒՆԸ

Ամբողջ տաճարն անցավ և հաղթ
թե հաղթական զորավարական հաշտու-
թիւնը կայացան և Յունաստանի
վերջնական անկման առաջն առ-
նել:

Այսօր իսկ թեպետ յոյն-թրքա-
կան հաշտութեան պայմանագիրը
գեղ ոչ խմբագրուած և ոչ էլ ստո-
րագրուած է, բայց յոյն-թրքական
պատերազմի վերջնական անկարե-
ւի է դարձած հարապական մեծ
տերութիւնների միջամտութեամբ
և այսօր թե վաղը յոյն-թրքական
հաշտութեան պայմանագիրը կը-
ստորագրուի Դրան և յունական
կառավարութեան միջև անմիջապէս:

Յոյն-թրքական հաշտութիւնը
գլուխ բերելուց յետոյ, եւրոպական
մեծ տերութիւնները պիտի գրա-
ղուն, անտարակոյտ, Կրեմլին ինք-
նավարութեան խնայարար և երբ այդ
խնայարար էլ լուծեցին և վերջացրին,
այնուհետեւ, ինչպէս մի անգամ ա-
սում էին, պիտի գրաղուն Թիֆլի-
քայի ամբարան մասում վերանո-
րոգութիւններ մտցնելու գործով:

Անցեալի փարձը իրաւունք է
տալիս մեզ, որ այնպիսի գէպընդ
իսկ, Կրեմլին խնայարարութեան
խնայարար լուծումը կրող է մինչև ա-
ռաջիկայ Ջառիլը, և այն էլ Աս-
տուած գիտէ թէ ինչպէս կըլուծուի
և այդ միջոցին ինչ նոր խնայարար
կըլարուցուին և ինչ բարոյութիւն-
ներ կըլարուցուին Եւրոպայի քաղա-
քական հորիզոնի վրայ:

Յոյն-թրքական պատերազմից ա-
ռաջ էլ, պատերազմի միջոցին էլ
մենք այն պիտէինք, որ Կրեմլին
պիտի ստանար կատարելա խնայա-
րարութիւն մեծ տերութիւններից
նշանակած հարապական քրիստոնեայ
ընդհանուր-նահանգապետի կառա-
վարութեամբ, որը միմայիս անունով
վար է ստորագրուած լինելու սուլ-
թանի, թրքական զորքերը պետք

է հեռացուելի Կրեմլին և քրիս-
տոնականից կազմած ժամկալման-
քի խմբով պիտի պահպանուէր
կարգին այդ կողմը:

Բայց վերջին տեղեկութիւնները
մեզ բոլորովին նոր բաներ են հա-
ղորդում:

Դրան կողմից Կրեմլին ուղարկուած
Ջիւղ-փաշան իրեն Կրեմլին ընդ-
հանուր-նահանգապետ է համարում
և սուլթանը յայտնել է, եթէ միայն
ուղիղ է, որ նա Կրեմլին խնայա-
րարութիւն չէ կամենում շնորհել,
որ մասնակալան, այսինքն Ջիւղ-
փաշան պետք է լինի և մնայ ընդ-
հանուր-նահանգապետ և թէ թիֆլի-
քայի պետք է հսկին ողորմելի
գրութեան հասցրած Կրեմլին բա-
րեկարգութեան և ապահովութեան
վրայ:

Այս հանգամանքները ցոյց են
տալիս նախ այն, որ Անգլիայի և
Գերմանիայի միջև հակառակութիւնը
շարունակուած է և երկրորդ այն,
որ թրքական պայմանագրի ժամա-
նակ վատարակելու իրեն յատուկ
նարպիկութեամբ շատ պիտի քաշ-
քշէ Կրեմլին խնայարար լուծումը, օգ-
տուելով երկու մեծ տերութիւնների
հակառակութիւնից:

Դժբաղդաբար Անգլիան այժմ
աւելի պատճառներ ունի հետեւելու
իւր աւանդական քաղաքականու-
թեանը և մեծ տերութիւնները վրա-
դեցնելու Կրեմլին և նման խնայար-
արութիւնը, որպէս զի ինքը ազատ ժա-
մանակ ունենայ գործելու Աֆրի-
կայում և Ասիայում:

Նրանք, որոնք Արեւելքի բարե-
կարգութեան և վերանորոգութեան
են սպասում, պետք է զիջուեն մեծ
համբերութեամբ, որովհետեւ ինչ էլ
որ լինի, դեռ երկար պիտի սպա-
սեն:

ԳԵՈՐԳԵԱՆ ԶԵՄԱՐԱՆԻ ՏՈՆԸ ԵՒ
ՎԵՃԱՓՈՒ ՀՅՅՐԱՆՈՅԵՍԻ Ս. ՕԾՄԱՆ
ՏՄՐԵՒԵՐԸ

Սեպտեմբերի 27-ին ճեմարանի տա-
րեգրքի օրն էր, ինչպէս և Վեհ. Կա-
թողիկոսի օծման տարեգրքը, այս
պատճառաւ շրջակայ գիւղերից բաւա-
կանաչափ ժողովուրդ էր խնայում ս.
Էջմիածնում:

ճեմարանի հիմնադիր Մեծ Հայրա-
պետի յիշատակը վերականգնանքներ
և յարգելու համար շքեղ պատրաստու-
թիւններ էին տեսնուած. ամբողջ հիւ-
սիսային պատը զարդարուած էր ծաղ-
կեայ և տերեւահիւս շղթաներով, որոնց
մէջ դրուած էին հանգուցեալ Գեորգ Դ.
կաթողիկոսի և ներկայ Վեհափառ Հայ
րապետի պատկերները. իսկ կտուրների
վրայ ծածանում էին եռաւունքի բազմա-
թիւ մեծ և փոքր դրոշակներ. Այդ օրը
պատարադ մատուցուց. պատարագին
ներկայ էր և Վեհափառ Հայրապետը:
Գատարագին յետոյ ամբողջ հոգեւոր
դասը շրջապատած Վեհափառին, աշա-

կերտները խումբ խումբ և երգչներն
երգելով Վեր յանէից... Հարաւանք
գործ եկան ճեմարանի և շրջապատելով
Գեորգ Դ. Կաթողիկոսի շիրմը, հոգե-
հանգիստ կատարեցին. հոգեհանգիստից
յետոյ Բ. խմբակի ուսանող Արտաշէս
Արեղեանը մի դամբանական կարգաց,
որի մէջ դրուած էր հանգուցեալ
Հայրապետի գաղափարական անձնա-
ւորութիւնը և երախտագիտական բուն
զգացմունքը արտայայտուած այն բարեբա-
րութեան համար, որ հանգուցեալը ա.
րիւ է ճեմարանը կառուցանելով ընդ-
հանգուցեալ ամբողջ ազգի համար և
մասնաւորապէս սաների. որոնք խնայ-
ում են և կրթութիւն այդ յարկի տակ ու
վայելում Վեհափառ Հայրապետի շնորհ-
ները. հոգեհանգիստի կարգից յետոյ,
թէ աշակերտները և թէ ժողովուրդը
համբուրեցին հանգուցեալի դամբարանը
և նրա տապանաքարի վրայ շա-
րած ծաղիկները մէկ մէկ առնելով
հեռացան: Քիչ յետոյ Վեհափառ Հայ-
րապետը շրջապատուած եպիսկոպոսնե-
րով եկաւ ճեմարան, որի հիւսիսային
կողմը իւր և միաբանութեան համար
տեղ էր պատրաստուած: Ամեն դասա-
կարգից էլ բաւական ժողովուրդ կար:

Ամբողջ ժողովուրդը ճեմարանի տե-
ւութիւնը շարունակելով իրեն յատուկ
նարպիկութեամբ շատ պիտի քաշ-
քշէ Կրեմլին խնայարար լուծումը, օգ-
տուելով երկու մեծ տերութիւնների
հակառակութիւնից:

Դժբաղդաբար Անգլիան այժմ
աւելի պատճառներ ունի հետեւելու
իւր աւանդական քաղաքականու-
թեանը և մեծ տերութիւնները վրա-
դեցնելու Կրեմլին և նման խնայար-
արութիւնը, որպէս զի ինքը ազատ ժա-
մանակ ունենայ գործելու Աֆրի-
կայում և Ասիայում:

Նրանք, որոնք Արեւելքի բարե-
կարգութեան և վերանորոգութեան
են սպասում, պետք է զիջուեն մեծ
համբերութեամբ, որովհետեւ ինչ էլ
որ լինի, դեռ երկար պիտի սպա-
սեն:

ճեմարանի հիմնադիր Մեծ Հայրա-
պետի յիշատակը վերականգնանքներ
և յարգելու համար շքեղ պատրաստու-
թիւններ էին տեսնուած. ամբողջ հիւ-
սիսային պատը զարդարուած էր ծաղ-
կեայ և տերեւահիւս շղթաներով, որոնց
մէջ դրուած էին հանգուցեալ Գեորգ Դ.
կաթողիկոսի և ներկայ Վեհափառ Հայ
րապետի պատկերները. իսկ կտուրների
վրայ ծածանում էին եռաւունքի բազմա-
թիւ մեծ և փոքր դրոշակներ. Այդ օրը
պատարադ մատուցուց. պատարագին
ներկայ էր և Վեհափառ Հայրապետը:
Գատարագին յետոյ ամբողջ հոգեւոր
դասը շրջապատած Վեհափառին, աշա-

աշակերտներ կան ճեմարանում. որից
գործ եկաւ, որ Արարանից անհամե-
մատ քիչ աշակերտներ կան վերաբե-
րած միւս տեղերի, ուստի և տեսուչը
յուսադրեց, որ վարչութիւնը այդ հան-
գամանքը աչքի առաջ ունենալով, պի-
տի աշխատի հաւասարակշիւութիւնը վե-
րականգնելու կարօտ թեմերից աշա-
կերտներ ընդունելով:

ճեմարանի անցեալ տարուայ ուսուց-
չական խմբի միջև փոփոխութիւններ ե-
ղան. կանչուեց պ. Ս. Մանգիւնեանը,
որը աւանդում էր հոգեբանութիւն,
տրամաբանութիւն, մեթոտիկա և ման-
կավարժութիւն: Տիրաւոր վարդապետը
հայոց եկեղեցու պատմութիւն, որը դաս
տուց միայն մի երկու ամիս: Մկրտիչ
Ղազարեան հայոց պատմութիւն և Հա-
յաստ. աշխարհագր. և Գեորգ Ղազա-
րեան վարժեցիկ կառավարութիւնը. այս
վերջին երկուսը միեւնոյն ժամանակ և
վերակացու էին, թէ և իբրեւ ուսուցիչ
գալու էր և Գեորգին սարկ. բայց հան-
գամանքները խանգարեցին, որի դասերը
ստանձնեց արժ. Կարապետ վարդապե-
տը: Նոյեմբերի 16-ին մեռաւ ուսուցիչ
Վ. Արմէնեանը, որի դասերը իբրեւ մէջ
բաժանեցին ուսուցիչները. իսկ Վեհ.
Հայրապետի հրամանով նրա ընտանիքը
ճեմարանից ստացաւ օժանդակութիւն,
բացի դրանից հանգանակութիւնից զո-
յացաւ 3000 ր., որը իբրեւ անձեռնմխ
լի գումար մնում է նրա որբերի հա-
մար: Անցեալ տարի 14 մանկավարժա-
կան նիւտ է եղել աշակերտների յա-
ռաջագիտութեան, տոներ և արձա-
կուրդների համար, ինչպէս և հարցա-
քննութեանց համար: Կրօնական հան-
գիտներ էին կատարում ուսուցիչների
և միաբանութեան ներկայութեամբ:
Դպրոցական այդ տոներն են, Վեհ. Հայ-
րապետի օծման տարեգրքը, Թարգ-
մանչաց տօներ, Թաղէտ և Բարդուղի-
մէոս տաք. տօներ, Վեհ. Կաթողիկոսի
անուանակոչութիւնը, Ղեւոնդեանց և
Վարդանանց տօները, ինչպէս և ս.
Լուսաւորչի տօները և Էջմիածնի Կա-
թողիկէի տօնը: Կայսերական տօնե-
րին բոլոր աշակերտները և ուսուցիչնե-
րը ներկայ են լինում ս. պատարագին
աղօթելու. Ծննդեան և Յարութեան
տօներին աշակերտները հաղորդուել են:
Աշակերտների առողջութեան վրայ հոգս
է տանում ճեմարանի բժիշկը. շատ ա-
շակերտներ ծանր կերպով հիւանդա-
ցան, բայց բարեբաղդաբար ոչ մի վը-
տանդ չի պատահել: Ապա տեսուչը յի-
չեց ճեմարանի զարգացման նուիրա-
տուների անունները, որոնք անցեալ
տարի ուղարկել էին 2034 կտոր գիրք
զանազան լեզուներով և զանազան գի-
տութեանց վերաբերեալ:

ճեմարանից ուսանողներ ուղարկուե-
ցան արտասահման բարձրագոյն կը-
թութիւն ստանալու. Գոմիտաս վարդա-
պետը երգեցողութիւն ուսումնասիրե-
լու, Նզդիկ վարդապետը լեզուագիտու-
թիւն. Յուսիկ վարդապետը աստուածա-
բանութիւն, Մուշեղ սարկաւազը եկե-
ղեցական իրաւաբանութիւն:

Սրանց բոլորի հոգան էլ բարդուած
էր Վեհ. Հայրապետի վրայ, բացի Գոմի-
տաս վարդապետից, որի հոգը յայտ-
նի բարեգործ պ. Մանգիւնեան է
յանձն առել: Մուշեղ սարկ. ին բարե-
խիշատակ Գեորգ Փրիդուեանի դրամա-
գիկ տղաներից էլ վճարում. Բացի
այդ, Վեհ. Հայրապետի յուրա ամսին

տուած կոնդակի համաձայն վարչութիւ-
նը պէտք է ճեմարանի ուսումնաւարտ
աշակերտներին ուղարկի բարձրա-
գոյն կրթութիւն ստանալու յանուն
ճեմարանի կտակուած մի գրամաղլիսի
տոկոսներով: ճեմարանի տնտեսական
մասի հոգատարութիւնը ամբողջապէս
Մայր Եկեղեցի վրայ է, թէպէտ ճեմարա-
նին յատկացրած գումարներ կան, ո-
րոնցից մօտ 29 հազար մանթէ եկա-
մուտ է ստացուած, բայց այդ չի բաւա-
կանում. իսկ այս տարի 4000 (չորս
հազար) մանթէ պակասեց, որը հոգաց
Մայր Եկեղեցի. Հայեր վերջացնելուց
յետոյ տեսուչը իւր անկիւնը վերջացրեց
մի վերջաբանով, որ առաջ եմ բերում:

Վեհափառ տէր և միաբանութիւն,
աշակերտաց թուի վերաբերմամբ
չի կարելի ասել, որ արդարացի
չէ, մանաւանդ այժմ, որ շատ կարօտ
մանուկներ կան, որոնց մեծագոյն մա-
սը մնացած է վրդոցներում, որ,
անտէր: Այդ հանգամանքները ծանր
են ամենքիս համար էլ և այդ մենք
կըվկայենք. մանաւանդ Վեհափառ
Հայրապետի յատուկ ուշադրութիւնը
այս կէտի վրայ էր, որ ճեմարանի պա-
տերը ընդարձակուին և շատ աշակերտ-
ներ ընդունուին և յայտնինք, որ եր-
բեմն գէթ մի 1/10 չափով այդ կարիքը
կըլրացնենք. բայց եթէ ամբողջ Էջմիա-
ծինը դպրոց դառնայ, էլի բաւական չէ:
Մտածենք, որ ճեմարանը մի սահմա-
նափակ նպատակ ունի. պէտք է եկե-
ղեցական պաշտօնեցիութեան թիւը լրաց-
նի և ուսուցիչներ պատրաստի հոգեւոր
դպրոցների համար. չէ որ ամենքը չեն
կարող պաշտօնեալ լինել, մենք էլ
չպէտք է այդ նպատակին ձգտենք: Այդ
հանգամանքները թող աչքի առաջ ունե-
նայ Ազգը և մեր այդ միջոցներին ձեռն
շառ. ժամանակի խնայիր է որբերի
խնայիր. իղուր դատապարտութիւն-
ներ են չարութիւն Էջմիածնի վրայ: Որ-
բերին խնամելու համար հասարակու-
թիւնը պարտաւոր է օգնութեան հաս-
նել, ոմանց արհեստի, ոմանց վաճա-
ռականութեան և այլն գործերի ղեկով,
ինչպէս որ ուրիշները անում են: Աստա
հմ, որ նայել կը մտածեն և բոլորը:

Ով ինչքան կարող է պիտի օգնի, որ
զանազան կենցաղավարական արհեստ-
ներ պատրաստեն, ապա ընդունակները
ուսման տրուին. սրա համար կարևոր
պարտք համարեցի յիշել այդ բանը այս
վայրկենիս. գուցէ մէկը հէնց ձեր միջից
կըլտայ այդ պահանջը և մի որբանոց կը
շինի:

Ապա կարգացուցան գրաբառ լեզու-
ով գրած ճեմար. ուսումնաւարներ, որից
յետոյ վեհափառ Հայրապետը խօսեց,
յայտնելով որ Գեորգ կաթողիկոսը շինել
է այս ճեմարանը և անմահացրել իւր
անունը, թէպէտ կար Էջմիածնի և մի
վարժարան 40 հոգի աշակերտներով:
Այստեղ վեհափառ յիշեց, որ ինքը ևս
իւր երկու ընկերներով եկել է Էջմիա-
ծին դեռ Յովհաննէս կարբեցի կաթո-
ղիկոսի ժամանակ 17-տարեկան հասա-
կում ուսում առնելու համար և մի քանի
օր մնացել է Էջմիածնի Էջմիածնի կա-
թողիկոսի յիշատակը մեծ նշանակու-
թիւն ունի. հոսէն կըթեալ դուստնիւր
կըլուր գան: Գեորգ Դ ի բերած այս չէ,
այս բաւական չէ. ես ալ կարող եմ
չէնքեր շինել, մեծագործութիւնը պահ-
պանելու մէջ է: Ես Գեորգ ս. Խաչ եկե-
ղեցում քարոզել էի, մի հարուստ մարդ

մեծ ջանք մը ընծայեց, որի շնորհիւ
երկու հարիւր (200) մոմ կ'առնէր: Մի
անգամ մի ամբողջ կը գայ այդ եկեղեցին
և կ'արքայն է թէ ով է այս ջանքի ընծայ-
ողը: Կասեն այս ինչ մարդը: ամբողջ
կանչել կտայ այդ մարդուն և կ'ստէ,
չնորհալաւ ենք, որ ու Քաջը մի ջան
ունի: Բայց Գոյնեցիք քանի սուղեղով
մոմ պէտք է տան, որ բաւականանայ
այդ ջանի համար, անոր բաւական չէ
երկու երեք մոմ, կամ եկամուտ կ'ապրի
դորա համար և կամ առ ջանք, գնաւ:
Իրաւ է Աստուծոյ մեծագործութեան
առաջ մենք կ'զարմանանք: Կրթ աշա-
կերտին կ'սարքենք թէ ստեղծագոր-
ծութիւնը մեծ է թէ նախախնամու-
թիւնը: աշակերտը կ'զարմանալով և բա-
տեղծագործութիւնը նախախնամութեա-
նը շարունակութեան մէջ կ'ըկատարուի:
Նախախնամութիւնը աւելի մեծ է, քան
ստեղծագործութիւնը: Քանի գաղթա-
կանները մեր վրայ են, մենք բան չենք
կարող մտածել սրա վրայ: Այս աշխար-
հից փոխադրեցէք թող կ'աւելնէր նոյնին
համարանին: Ինչպէս մէկը կ'աւելցնէ 15
հազար: Եզրափակենք այս ամենը: Խն-
դիր կըմնայ ուսուցիչները պարտակա-
նութեան վրայ: 6 ամիս կըթափանչեն
ժամանակ աշակերտները իրենք կաշ-
խատեն: Գործեն առեւտր, ուսուցիչ,
աշակերտ 7 հազար կ'աւելնէր նոյնին
թիւնը, կ'որոշեն համայն ժողովուրդ և
Աստուծոյ կ'ըկին անգամ մեկ արժանա-
ցնի կատարելով:

Այսպէս հանդէսը վերջացաւ: Երեկոյ-
եան ճեմարանի բակը լուսաւորուած
էր զանազան գոյնի յապտերներով: Դա-
րձը խնայուած էր: Աշակերտները շա-
լիս էին ընդունում և զանազան ժողովու-
րդական երգեր ասում: Քիչ յետոյ հան-
դէսը տեղափոխուեց ճեմարանի ներքոյ:
Գիրակի—Վեհափառի օծման տարե-
դարձի օրը հանդիսաւոր պատարագ
մատուցուեց: Ճեմարանը և զանազան
տուած: Ներկայ էին Վեհ. Հայրապետը,
միաբանութիւնը, ուսուցիչները և աշա-
կերտները, եկեղ. էին և շատերը Վա-
ղարշապատից ու Երևանից:

Սուրբիս սրբազանը մի ճառով յիշեց
Վեհ. Հայրապետի քարեմասնութիւննե-
րը, ինչպէս և նրա զբաղման երկերը,
որոնց մէջ նորին սրբութիւնը հանդէս
է գալիս իրեն հայ և տառապեղեց խմել
Վեհափառի կենացը: Վեհափառ Հայրա-
պետը օրհնեց Եղմիածնի միաբանու-
թիւնը և խմեց նրա կենացը, որ Աս-
տուծոյ այդ միաբանութեան խաղաղու-
թիւն պարգևի և նրա անդամները թիւ
ու թիւով իրեն Վեհ. Հայրապե-
տին:

Ճաշը վերջացաւ: Երեկոյեան ճեմարանը
ցրուեցան: Իսկ երեկոյեան հրապարու-
թիւն կար թէ վաղը բաւում և թէ
ճեմարանում:

Ինչ Բեղիւսարովի տանը, որ գտնուում է
Մարտիրոսկայա փողոցում: Նրանց թիւը
300-ից աւելի է: Նրանք բոլորն էլ մերկ
են, քաղցած են, ուժասպառ և հիւանդ:
Հիւանդութեանց պատճառը կենքի այն
ողորմիկ պայմաններն են, որոնց մէջ
նրանք ստիպուած են քաղց սալ իրենց
ողորմիկ գոյութիւնը: Նրանց մեծ
մասը բաւարար չափով բնակարան չու-
նենալով, տեղափոխուած է բակում, մերկ
գետնի վրայ, առանց անձրեւից պաշտա-
պարտուած լինելու, բայց երկրի տակ,
իսկ միս մասը—խոնաւ և նիւած նկու-
ղում: Նրանք ոչ մի անկողին չունին,
եթէ չհաշուենք այն ողորմիկ փայտ-
ները և խտրեցէք: Նրանք ամենքն էլ
լուսացուած չեն, կեղտոտ են, հագած
են ցեղատիներ: Գէտ քաղցած, կէտ կուշտ
են: Հաւաքարի ճաշարանից ձրիաբար
նրանց ստացած կերակուրը չի կտրելի
բաւարար համարել: Կերակուր իւրա-
ցանչիւրին տրուում է օրուայ մէջ մի
անգամ միայն—1 ֆունտ հաց և 1/2 ֆ.
միս և տաք մսաշուր:

«Աւելի ևս ողորմիկ է հիւանդների
դրութիւնը: Նրանց մեծ մասը չնրբու-
ածնեղ (հալեալ) և փորագրեցէք ու-
նի: Վերջինիս մասնաւոր ենթակուած
են երեխաները, որոնք ստիպուած են
սնուել միենոյն աղքատ, իրենց համար
անմարսելի կերակուրով, ինչ որ ուտում
են հոտակաւորները: Հիւանդների թիւը
խիստ մեծ է. մեր այցելած օրը միմի
այն մայրերից մի հիւանդ կտր 25 հո-
գի, չհաշուելով երեխաներին, որոնց
մեծամասնութիւնը փորագրեցէք ունի:
Վերջին օրերս եղել են և մահուան դէպ-
քեր:

Վերջինիս տեղերի երկրորդ անգամ
այցելեցինք հոկտեմբերի 2-ին քաղ. վար-
չութեան անդամ Ք. Ա. Վերմիլին և Մ.
Մ. Արդուիսովի: Բնակարանը հետ:

Վերմիլինը պարզ է, թէ որքան
անհրաժեշտ է անյապաղ նիւթական
օգնութիւն հասցնել յիշեալ գաղթա-
կաններին թէ նրանց սովամահից պաշ-
տելու և թէ նրա համար, որ նրանց
մէջ երեան չգան զանազան վարակիչ
հիւանդութիւններ, որոնք կարող են հա-
մաճարակ հիւանդութեանց տարածման
աղբիւր դառնալ քաղցրի մէջ: Վերմիլին
հանգամանքը առանձին ուշադրութիւն
է պահանջում:

«Վարակիչ հիւանդութեանց առաջն
առնելու համար պէտք է հետեւել մի-
ջոցները ձեռք առնել: 1) տաք հա-
զուտ, սպիտակեղէն և անկողին տալ:
2) աւելի յարմարաւոր բնակարաններ
գտնել նրանց ազատ տեղափոխելու և
աղաճարակից կանանցից բաժանելու
համար: բնակարաններում թափել շի-
նի: Իսկ ներկայ բնակարաններում ան-
հրաժեշտ է ուղղել դռները և լուսա-
մուտքները (պակիները դնել և այլն):
3) հարկաւոր վաւարանները դնել բնա-
կարանները տարացնելու համար: 4)
այն տներում, ուր բնակութիւն են հա-
տատել գաղթականները, կաթնաներ
չինել տաք ջուր մատակարարելու հա-
մար: 5) տալ նրանց թէյ, շաքար, սա-
պոն և ուրիշ անհրաժեշտ առարկաներ,
այլ և ամանեղէն: 6) լուսացնել
սնունդը, տալով նրանց ոչ պա-
կաս քան երկու ֆունտ հաց և մէկ
ֆունտ միս իւրաքանչիւրին: 7) տալ
բաւարար չափով ջուր, զրա համար յի-
շեալ տներում տակաւները դնելով: 8)
նշանակել մի յատուկ անձ նրանց տը-
նային կարիքները հոգալու և մաքրու-
թեան ու կարգապահութեան վրայ
հսկելու: 9) զտնվել բնակարան 2 բա-
ժանմունքով և անհրաժեշտ յարմարու-
թիւններով 20—25 հոգի հիւանդ տե-
ղաւորելու համար, որովհետև նրանց
մեծ մասը կարիք ունի պաւակելու: Կը-
թեկ հիւանդներին օգնութիւն է հա-
ցնելու քաղաքային բուժարանի բա-
ժանմունքից:

Այս մասին յայտնելով ի գիտութիւն

քաղաքային վարչութեան, առողջապա-
հական-բժշկական մասի վերատեսուչը
խնդրում է, որ հարկաւոր կարգադրու-
թիւնը լինի:

Ք Ր Ո Ն Ի Կ Ո Ն

Գիրակի, հոկտեմբերի 5-ին, առա-
ւօտեան ժամը 8 1/2-ին, Թիֆլիս ժամա-
նից Գովկասեան կառավարչպետ իշ-
խան Ք. Ս. Գալիցիին:

Երկուշաբթի, հոկտ. 6-ին քաղաքա-
յին խորհուրդի նիստում տեղի ունեցաւ
քաղաքապետի ընտրութիւնը: Դրուեցան
երկու կուսակցութիւնների կանդիդատ-
ների Գ. Եւանգելիանի և իշխ. Թու-
մանովի տեղերը:

Գովկասեանի ընտրութիւնը միջոցին
պ. Եւանգելիանի զուրս գնաց խորհրդ.
դի զանչիմից, իսկ Եւանգելիանի մի-
ջոցին իշխ. Գ. Թումանովը յայտնեց որ
այլու չէ կամենում քուէարկուել: 2այ-
նիքի մեծամասնութեամբ 38 ձայնով
ընդլէմ 34 ի ընտրուեց պ. Գ. Եւանգել-
իանը քաղաքապետի:

Նիստը փակուեց մօտ ժամը 11-ին:
Ժամանակի աղութեան պատճառով
մանրամասնութիւնները միւս անգամ:

Նախաժայի ընկերութեան պայմանա-
գիրը, որի ժամանակամիջոցը լրացել է
հոկտեմբերի 1-ին, մայրաքաղաքի Թե-
թիւրի տեսելով, չի նորոգուի: Սյր պա-
մանագրի վերաբերմամբ Գետերբուրգում
խորհրդակցութիւն պիտի լինէր, բայց
չի եղել Բաղդի նախարարի նախադի-
նիքի ներկայացուցիչների չգնալու պատ-
ճառով:

Թիֆլիսի քաղաքային կենդրոնական
հիւանդանոցին կից հոկտեմբերի 1-ին
բացուել է ականջի և կոկորդային հի-
ւանդութիւնների բժշկութեան համար
առանձին բաժին:

Փրանսիայում մի ընկերութիւն է
կազմուել, որ նպատակ ունի շահագոր-
ծել երկաթի և մարգարիտի հանքերը:
Գովկասում հետազոտութիւններ կատա-
րելու համար ընկերութիւնը երեք ին-
ժիններ է ուղարկում Գովկաս, եթէ այդ
հետազոտութիւնները զոհաբերուի հե-
տեւորդ ունենան, տեղ կընտրուի գոր-
ծարան հիմնելու:

Պոստային ճանապարհներում շարու-
նակ անկանոնութիւններ են տեղի ու-
նենում: Այդ մասին շարունակ զան-
գատներ են լուսւում: Եւլախ կայարանից
մեկ գրում են. «Եւսնաշէն կայարանից
ճանապարհ ընկանք դէպի Աղդամ: Մե-
զանից վերջին չորս ձիու վարձ, բայց
մեր սայալը լծեցին երեք ձի. մեր
բողբոյն նրանք պատասխանեցին, թէ
կարգն այդպէս է: Սյր ապօրինի կարգը
ընդունեցինք, բայց ինչ կասէք, որ Աղ-
դամից Եւլախ գալու համար «Եւսնաշէն»
էին պահանջում այս գլխից, որ ձիերը
չուտ լծեն: հակառակ դէպքում սպառ-
նում էին մեկ ժամերով սպանեցնել:
Աղդամ տեսայ Կեշաբու կայարանում
մի հիւանդ, որ ընկած էր բացթէնայ և
սպառնում էր, թէ երբ կըբարհանան
իրեն ձի տալու:

Թիֆլիսի հանքային ծծմբաջրերի հա-
մար մինչև Գորիզ է հասել: Արտա-
սահմանից Գորիզի բժշկների խոր-
հրդով հիւանդներ են գալիս մեր քա-
ղաքում բժշկուելու:

Ռուսաց առեւտրը Գարսկաստանի
հետ առաջ տանելու գիտմամբ, միտք
կայ Գովկասի յարմարաւոր քաղաքներից
մէկում իւրաքանչիւր տարի տօնավաճառ
բաց անելու և թէ պարսկական միջանի
պարանշներին մարտավաճառը թեթեւ-
նելու:

Մինչդեռ հայոց թատերի գործը
Թիֆլիսում կարծես առ միշտ մեղու-
թեան է գաղապարտուել, վրացիները,

ընդհակառակը օրինակելի տակուու-
թեամբ առաջ են տանում իրենց մայ-
րենի թատերի գործը: Հոկտեմբերի
8-ից Թիֆլիսում սկսուած են նրանց
ներկայացումները:

Ռուսաց նկարիչներին փոխադարձ
օգնութեան ընկերութիւնը գծադրու-
թեան և նկարչութեան դասընթացներ
է բաց արել այն անձների համար, որ
ընդ կամենում են մտնել անկախական
բարձրագոյն ուսումնարանները:

Հոկտեմբերի 2-ին Թիֆլիս հասաւ ա-
մերիկական երկրագործութեան վար-
չութեան պաշտօնեաներից մէկը, Ն.
Հանդէն, որ ուղարկուած է Ռուսիա և
Գովկաս մեր երկրին յատուկ զաշտային
բոյսերի և պտղատու ծառերի սերմերը
հաւաքելու համար:

Թիֆլիսի առողջապահական բժշկական
մասի վերատեսուչ հաշուի երեւում է, որ
անցեալ օգոստոս ամսին քաղաքային
բուժարանը այցելել է մօտ 4,000 չի-
ւանդ:

Հուշուց «Վաւկազ»-ին հաղորդում են,
որ հոկտեմբերի 1-ին այնտեղ վախճա-
նուել է գեներալ Լէյտնանտ Մէհա-
լուի խանի աղջիկ իշխանուհի Ուլանը,
որ յայտնի էր իբրեւ բանաստեղծ և գը-
րող:

ԿՈՎԿԱՍԻ ԿՈՆՍՎԱՐՉԱԿՏԻ ՈՒ ԽԱՆՔԱՎԱՐՈՒՄ

Մի օր առաջ Սաւաղայից հեռագիրը
հաղորդեց, որ Գովկասի կառավարչա-
պետ իշխան Ք. Ս. Գալիցիին Ախալ-
ցխայից գուրս գալով, սեպտեմբերի
27-ին, շարաթ օրը, երկուշաբթի ժամը
7-ին լինելով է Ախալցխայում: Սյր
օրը առաւօտուանից խուռն քաղցրութիւն
էր հաւաքուած եղբայր Եղմիածնեան-
ներէ տան առաջ, ուր պէտք է իջեա-
նէր նորին պայծառափայլութիւնը: Գո-
րանցներից եկաւ մի վաշտ զօրք իւր
մեծաւորներով և կանգնեց նոյն տեղը:
Իշխան կառավարչպետին դիմաւորելու
համար մեր գաւառապետը գնացել էր
իւր մարդկանցով Սաւաղայից: Սահմա-
նադրուելու Եղմիածնեանների տան
առաջ հաւաքուել էին նաեւ քաղաքա-
պետի իւր օգնականով և պատուաւոր
քաղաքացիք: Գաւառիս ամեն զինքից
եկել էին տանուէրները, իրենց օգ-
նականները և անթիւ ժողովուրդ, Ա-
խալցալը իւր սովորական կերպա-
րանքը փոխել էր, փողոցներում չէր
կարելի ճանապարհ գտնել անցիկեալու
համար: Ախալցալից սուս ու փուս փո-
ղոցներում կենդանութիւն էր տիրում:
Քաղաքը զարդարուած էր դրօշակներով:
Երեկոյեան ժամը ճիշտ 7-ին նորին
պայծառափայլութիւնը իւր աղիւստե-
տի, Թիֆլիսի նահանգապետ Ք. Ա.
Իրիկովի և այլ բարձրաստիճան պաշտօ-
նեաների ուղեկցութեամբ ժամանեց
տեղաւ: Գաւառից իջնելով պ. կառա-
վարչպետը ողջունեց զօրքին, որից
յետոյ զօրքի հրամանատարը բոլոր
սպաններին ներկայացրեց իշխանին:
Յետոյ պ. կառավարչպետը մօտեցաւ
քաղաքապետին և իւր օգնականին, քա-
ղաքապետը ողջունեց մի քանի խօս-
քով նորին պայծառափայլութեան գա-
ւառու և աղբիւր մատոյց: Նորին պա-
յծառափայլութիւնը ողջունելով փոխա-
ղաճաւար թէ քաղաքապետին և թէ
քաղաքացիներին, շնորհակալութիւն
յայտնեց:

Բազմաթիւ զինուորներ խնդիրներ
ներկայացրին, մեծ մասը հող են խնդ-
րում:

Այս բոլորից յետոյ նորին պայծառա-
փայլութիւնը դիմեց դէպի իրեն յատ-
կացրած բնակարանը: Առաւօտեան
(սեպտեմ. 28-ին) ժամը 6-ին կառ-
նտեղով գնաց դիմելու նորակառույց
գործանքը, որոնց կառուցումը դեռ
չէ աւարտուել: Այնտեղ գիտարեց պ.

կառավարչպետին զօրանցները կա-
ռուցանող վարչութիւնը: Նորին պա-
յծառափայլութիւնը տեսնելով նորակա-
ռույց զօրանցները հաւանեց. պ. կա-
ռավարչպետը խօսում էր զօրանցների
մասին նոյն զօրանցները կառուցանող
վարչութեան ճարտարապետ պ. Նիկո-
լայոս Գրիգորեանցի հետ: Զօրանցները
գիտելուց յետոյ, խօսեց քաղաքապետի
հետ քաղաքացոց տները վարձագինը
յանկարծ թանկացնելու մասին: Ինչ-
պէս պատմում են, նոր եկող սպաները
այդ մասին զօրքել են պ. կառավար-
չպետին: Այդտեղից իշխանն ուղղակի
ճանապարհուեց դէպի Արաւսի և ու-
ղարկուած: Իսկ Թիֆլիսի նահանգապետ
Ք. Ա. Իրիկովը գնաց գաւառիս դոկտա-
րուրանակ գիւղերը:

Այս-բէն

Սաւաղայից 29 սեպտեմբերի

ԴԱՏԱՍՏԱՆԱԿԱՆ

ՍՏԱՐԱՍԵԼՍԿՈՒ ՍՊԱՆՄԱՆ ԳՈՐԾԸ
(Սահական թղթակցից)

Երբեք-եւ հաւանաբար Միւսիւլ (Բակի-
խանովի պաշտպանը). Ես, պ. պ. դատա-
ւորներ, դիմաւորութիւն ունէի ձեր ու-
ղարկութիւնը հրաւիրել փաստերի, նիւ-
թերի վրայ, իրաւաբանական տեսակէ-
տից այդ փաստերի արժէքը որոշել իմ
ամենայնպէս ընկերոջ Գիւկոյի վե-
րապահելով: Սակայն պ. դատաւարը
ամբողջ այնպիսի նորութիւններ լսե-
ցի, որ ակամայից խտրուում եմ փոր-
ինչ իմ գծած ճանապարհից և ճառիս
նախագիծը փոխում:

Ես ներկայացրի վաւերացրեցի:
Խառնուելով եմ, պ. պ. դատաւորներ,
երկար ժամանակ տառապում էի այդ
անելիս, որովհետև բոլորը Բակիխանով
գեներալի մասին են... Թող ներքի ինձ
պ. դատաւարը, եթէ հարց տամ. ինչ
զօրծ ունի այստեղ գեներալ Բակիխա-
նովը, որի մասին ոչ մի խօսք չկայ մե-
ղաքական գործի մէջ: Մեղաքականութեան
յարգելի ներկայացուցիչն ասում է, որ
չառտ աւելորդ բաներ կան գործում, որ
հարկաւոր է դուրս ձգել. Իսկ գեներալ
Բակիխանովը: Հարկաւոր է խօսել: Իսկ
մենք էլ խօսենք: Գրկին ներդրութիւն
եմ խնդրում մեղաքողից, եթէ առեմ,
որ նա գեներալ Բակիխանովի գործին
տեղեակ չէ: Հակառակ պ. դատա-
ւարի պնդելուն պիտի ասեմ, որ գեներ-
ալ Բակիխանովը իւր գործը (հողային)
տանուլ չտուեց, այլ տարաւ: Այն տարաւ:
Դատաւանական պալատում, երկրորդ
դիմաւորութիւն տարաւ, իսկ միադրո-
ղը յիշում է Բակիխանովի Ստորա-
սելուտի գրած Նամակի վրայ: Ասում են,
որ այդ Նամակը շարութիւն, առեւտր-
թիւն է պարունակում դէպի հանգու-
ցալը, բայց իրօք, ձեռքերին է այդ
Նամակը,—այդպիսի ոչինչ չկայ: Սյր.
տեղ միմիայն մի յանդիմանութիւն կայ:
Բայց ինչպիսի Գեներալը ցաւում է, որ
Ստորասելուտ ոչ իբր: փաստաբան, այլ
իրեն իւր լաւ բարեկամի և բարեբա-
ղի, որի հետ աղ ու հաց է կերել,
որին ձեռքերի վրայ մանուկ հասակում
ման է անել, իւր դէմ է դուրս եկել և
ինչպիսի գործում:

Նա ասում է. մտաբերեցէք, չէ որ ես
ձեր հանգուցալ հօր բարեկամն եմ:
չէ որ երեխայութիւնից ճանաչում եմ
ձեզ. այդ վերաւորական է ինձ համար:
յամենայն դէպս այս Նամակը դատա-
պարտեալ Բակիխանովին չէ վերաբերում
որ ոչ մի կապ չունի գեներալի հետ,
այսպ թէ ոչ ինքն էլ կըստանար տարած
ժառանգութեան, հողերի մի մասը:
Ենթադրենք թէ հէնց այդպէս էլ է,
ինչպէս ասում է մեղաքողը, բայց մի-
թէ այդքան բաւական է սպանութիւն
առաջացնելու համար, ինչ կապ կայ
Ստորասելուտ սպանման և այդ բանի
մէջ: Եթէ այդպէս լինէր, այն ժամանակ
մէջ: Եթէ հողաւոր: № 169:

Բազում իմ բարձր պաշտօնակիցներին
վարձար արդեն պիտի կոտորած լինէին
Ո՞վ է առաջին անգամ Բակիխանովի ա-
նունը տալիս—Միանաբեան պիտի տաւ
որ այսպէս ասաց նա. գաղափարներու
եմ կարծում եմ, որ բացի Մանաֆից և
Բալաբէկից, Բակիխանովն էլ է մեղա-
ւոր: Այսպէս ասա, քննութիւնը ոչ մի
դրական ցուցում չէ բերում Բակիխան-
ովի դէմ: Յուշումները յետոյ գուրս եկան
արհեստական կերպով. չէ որ հարկաւոր
էր կալանաւորի դէմ այսպէս թէ այնպէս
բան կտնել: Նահանգական դատարանը
և այժմ մեղադրութեան յարգոյ ներկա
յացուցիչը ոչ մի ցուցում, վկայութիւն
չեն մատնանիշ անում: Ընդհակառակը,
կեր Խոսք էր լինում, թէ ինչ շարժա-
ռիթներ կանենային դատաւարտեալ-
ները Ստարոսելսկուն սպանելու, նա-
հանգ. դատարանն ինքն էլ գտաւ, որ
քննութիւնը չէ գտել սպանման պատ-
ճառները: Արդարեւ, ինչը կըրդէր Բա-
կիխանովին այդ բանն անելու: 2է որ
ընդամենը երկու օր առաջ (պահանջով)
Բակիխանովը գնում է Ստարոսելսկու
մօտ և խնդրում, որ վերջիս յանձն
առնի 47 տեսեստին հողի նախախն
գործը պաշտպանելու, սակայն վարձա-
արութեան մէջ համաձայնութիւն չէ
կայանում:

Միթէ այս բոլորից յետոյ որեւէ թըշ-
նամութեան մասին խօսք կարող է լի-
նել:

Եւ չեմ կարողանում հասկանալ մե-
ղադրութեան ներկայացուցիչին, թէ ին-
չու նա, մեղադրողը, Բակիխանովին ա-
նունը պարագայանց տէր մարդ է ա-
նունանում: Գործից երեւում է, որ նա
ոչխար, սառուց, ցորեն է ստանալիս,
ուղարկելիս, վաճառելիս եղել: Գ. Գա-
տախազն ասում է, թէ որովհետեւ այսօր
ոչխար, միւս օրը մի այլ բան է վաճա-
ռում, ուրեմն որոշ պարագայունք չունի
ներդրութիւն, հէնց այդ տեսակ մարդն
էլ, վաճառական է կոչւում, թէն նա
ստացատուն էլ ունէր: Բակիխանովին
մեղադրում են, որ նա թէյտաւում ու-
նէր: Ինչ անհեղ ասէր: Միթէ օրէնքն
արգելում է թէյտաւում պահելը: Եթէ
թէյտաւները աւազակներին ողջ կայան են,
ինչպէս որ ասում են Միանաբեան և
նախընթերցող պիտի տաւերը, նոյնն էլ
կրկնում է պ. դատաւարը, հապա ին-
չու թոյլ տալիս բաց առնել և պահել:

Բազում 50 թէյտաւներ կրկնեն,
այսինքն 50 տեղ, ուր մարդասպաններ
են խմում, Է, ուր կերթոյ այս բանը,
ճիշդակերտում, օղետներում, պանդոկ
ներումն էլ Աստուած գիտէ, թէ ինչ տե-
սակ արիստոկրատիա է հաւաքում...
Չարտաւարները վաւերաբանութեան ցոյց
են տալիս, որ Բակիխանովը, բացի ա-
ռեստորանից, նախախն հողեր ունի Ռա-
մանովում: Այսպէս ուրեմն, կրկնում եմ,
Բակիխանովը թէն շատ հարուստ չէ,
բայց կարողութեան տէր է և պարագա-
մաբ առեւտրական: Մեղ ասում են, որ
նա 15 տարի առաջ գողութեան մաս-
նակցելու համար դատուել է, ոչ, պ.
դատաւար, ոչ թէ մասնակցելու, այլ
ծածկելու համար. մարդը գողացած
պարանք տեսել է և գնել, որի համար
էլ 6 ամիս բանտարկուել է: Հօ չի կա-
րել մէկ էլ նորից պատժել այդ բանի
համար: Եւ վերջացրի այն նիւթերի
քննութիւնը, որ իբրեւ հիմք ծառայեց
նախ, դատ. Բակիխանովի անունն արա-
տաւորելու:

Երկու կէտերում նախ. դատարանը
փաստ է գտնում որ իբրեւ Բակիխանով
Ստարոսելսկու սպանմանը մասնակից է
և այլն: Մէկը Մաշադի Մահմէդի խոս-
տովանութիւնն է, որով մատնանիշ է
անում Բակիխանովին իբրեւ իրենց զըր-
դողի, բայց նոյն Մաշադին յետոյ ուրա-
նում է, և ինչպէս ձեռք տանի է, և
նահանգական դատարանն էլ արդարա-
ցի գտաւ, նա բաղմիջս խօսքերը փո-
խում է և առհասարակ ճիշտ չէ խօսում.
այն ինչ այժմ պ. դատաւարը առաջին

կարեւոր նշանակութիւն է տալիս դրա
խօսքերին: Ինչպէս կարող էր այդ նոյն
Մաշադին միևնոյն ժամանակ համ կրու-
րի մօտ հակել Ստարոսելսկուն, համ
կարողով դալ Ստարոսելսկու բնակարա-
նը, համ էլ Բակիխանովի մօտ լինել
այդ օրէնքի Մաշադին Ստարոսելսկին
մտնելիս ասաց, որ Մանաֆի, Բալաբէկ
Օրուշ Միքէլովի բանն է իւր սպանումը:
այն ժամանակ կալանաւորեցին երկու
դուրացիներին, և երբ որ այս օրէնքի
չէր բաց թողնել ու ոտտիկաններին ձեռ-
քին մարդ չմտց, յանկարծ ասում են.
բանեցէր Բակիխանովին և ահա արհես-
տական կերպով ցուցումներ են ստեղ-
ծում ոտտիկանութիւնը և քննիչ իշխա-
նութիւնը ձեռք ձեռքի տուած: Ստա-
րոսելսկու վարած գործերի պոչից
բանեցին, բայց այդ ինչ գործեր են:
Բէկերը յանդիման խլում են գիւղացոց
հողերը, գիւղացիք դիմում են "տար-
սելսկուն, որը յաշտագէտ տալու այդ
գործերը: Գաղափարներ գտաւ, որ այդ
գործերը այնքան կարեւոր չէին, որով
հետեւ գիւղացիք ամենայն ժամանակ
դատարանով կարող էին վերադառնալ
ձգել Բէկերից ըստ օրինաց, ով որ էլ
վարելիս լինէր: Սակայն այս փորձերը,
այնուամենայնիւ, Ստարոսելսկու համար
թշնամիներ էին ստեղծում:

Վկայ աւագ Նոստր Բիլինսկուն Ստա-
րոսելսկին ասել է. «Վախենում եմ, որ
այս գործերն անհաճոյ վերջանան ինձ
համար», որին Բիլինսկին պատասխա-
նել է. «Երան չունիք, այդ տեսակ գոր-
ծեր էք վերցնում»:

Ստարոսելսկին ասել է. «Որ իւր ա-
սածը կանի, իսկ եթէ գործը տանու
տայ, այն ժամանակ ամեն կերպ կաշ-
խատի, որ Բէկերից բոլոր հողերը յօ-
գուտ պետութեան խլեն: Ահա թէ որ-
տեղ է գործի հիմքը: Այդ բանից էլ ա-
մուր պիտի բռնէր քննութիւնը, ահա
թէ որտեղ և ինչ ուղղութեամբ պիտի
աշխատէր քննիչ իշխանութիւնը, և ոչ
թէ Բակիխանովի թէյտաւան պոչից բըռ-
նէր»:

Բակիխանովի դէմ իբրեւ երկրորդ գո-
րծի և լուրջ փաստ նախ. դատ. և մե-
ղադրող մատնանիշ են անում Մէյիդ
Հուսէյինի, տաժանակիր աշխատանքի
դատաւարտածի ցուցումները: Զատ
քննեցին, վերաւճակեցին, փորձեց մինը
էլ անել: Մէյիդ Հիւսէյինը սպանումից
կէս տարի առաջ կալանաւորուած էր:
Մինչև այդ ժամանակ ոչինչ չկար: Գա-
տաւարսելսկի հաւատարմատարը, ապ-
րում էին Բէկերը, և ոչ մի գործ չկար
դեռ ևս: Բայց ահա կատարում է ըս-
պանութիւնը: Բացուցելին գործերը,
հանդէս եկան կապածիկները, մեղա-
ւորները, ոտտիկանութիւնը կարծում է,
թէ գտաւ յանցարարներին, և իբրեւ
փաստ նրանց դէմ, երևան են գալիս
անձեր, որոնց թոյնն է պատկանում և
Մէյիդ Հուսէյինը: Եւ թոյլ եմ տալիս,
որ նա Բակիխանովին բռնեւում խօս-
տացաւ լու խօսիլ: Մէյիդ Հուսէյինը
խօսքը չկատարեց և դատարանում կրկ-
նեց, թէ Բակիխանովը համոզում էր
նրան մի առաւ փաստարան սպանել
400 ր. խոտանալով և այլն: Գաղա-
փարում այս վկան երկար տատանեց,
բայց օգնութեան հասաւ նոր դատա-
տանի թանկագին իրաւունքը և 7 և ո-
հակ հարց ու փորձ անելու: Մենք
հարցնում ենք վկայ Հուսէյինին, Բակի-
խանովի կացած տունն ինչ տեսակ է.
նա պատասխանում է. «Երկու հարկանի
է», մինչդեռ մի յարկանի է իրապէս:
Որտեղ է ապրում Ստարոսելսկին,
նա այնպիսի տուն է ցոյց տալիս, որ
հանդուրժելի տան միանգամայն հա-
կառակն է: Ինչպէս է Ստարոսելսկու
արտաքինը, նա նկարագրում է միջա-
հասակ մարդ ան օթուրով, մինչդեռ
հանդուրժելի վիթխարի հասակ, փա-
ռաւոր կերպարան ունէր, առանց մօ-
րուրի: Երբ որ վրան տեղացող աջու ա-
հակ հարցումներէր ճարը կարեց.

նա ասաց. «Ոչ, ոչ, ես ոչինչ չգիտեմ,
ինձ ոչք չէ կանչել առաւ փաստարան
սպանելու, ստում, խաբում էի. Միան-
աբեան և Նոսիրէկով պիտի տաւերն
են սովորեցրել այդպէս վկայեմ, մարդ
էին զրկում մօտ, յետոյ էլ իրանք էին
բանտ գալիս, ինձ մօտ ու խնդրում, որ
Բակիխանովի դէմ խօսեմ, խոտանալով,
որ վիճակ կը թիւնցնեն սեպակալան
գործիս մէջ: Բացի դրանից նախընթ-
երում աղաչում էր, որ Բակիխանովի
վրայ գցեմ յանցանքը, առելով որ եթէ
յանցարարներին չի գտնիլ, նահանգա-
պետը մի կտոր հացից կըրկի իրեն»:

Եւ այս վկային է ահա, որ մեղա-
դրողը չէ հաւատում, հապա ինչի հա-
մար, թոյլ տուէր հարցնեմ, չէիք առա-
ջարկում նրան նոյն հատարակ և բնա-
կան հարցերը քննիչի մօտ, ինչու չէք
ցոյց տալիս Ստարոսելսկու պատկերը:
Ո՞վ կը պատասխանի այս հարցերին:

Եւ հաւատում եմ այս ցուցմանը նա
համար, որ Մէյիդի ձեռքակալութեան
ժամանակը, որ սպանութիւնից վից ա-
միս առաջ է պատահել, երբ այդ մասին
խօսք անգամ չէր կարող լինել, ոճա-
գործութեան ժամանակի մօտը դնելով
Մէյիդի ցուցումը, որ մօտ օրերի դատ
տուած բան է երևում, ինքն ըստ ին-
քան անհիշեթ է անհաւանական է:
Եւ հաւատում եմ այս ցուցմանը նաև
այն պատճառով, որ նախ. դատարանում
դատաւարի հարցին. «Երբ էիք ճշմա-
րտիւ ասում, առաջ, թէ այժմ», Մէյիդ
Հուսէյինը, այն տաժանակիր աշխատա-
ւորի դատաւարտուածը, որ չէր թանկեղ
կապակաւում դատարան էր բերուել,
յուզուած ձայնով պատասխանեց, որ
այժմ ճշմարիտ է ասում. «Եւ տաժա-
նակիր աշխատանքի եմ գնում և երեք
կայսրների պատկերների առաջ ուտ
չեմ ամբիւ: Ճիշտ, նա դատաւարտեալ
է, բայց, մեծ բանաստեղծի առաջին պէս
«մարդու որտեւ մի տեսակ վեհ բան
կայ—այդ Աստուածն է»:

Եւ տաժանակիր աշխատանքին դա-
տաւարտածի որտեւ, հաւատացէք,
Աստուած կայ, որ ստիպում է նրան
ճշմարտեւ ասելու: Ահա այստեղ, երեք
կայսրների պատկերների առաջ նա
զղկաց, սարկեցաւ...

Եւ վերջացրի Բակիխանովին մեղա-
դրելու բոլոր նիւթերը: Միմիայն Մա-
շադի Մահմէդի և Մէյիդի ցուցումները,
որ յետոյ իրենք յետ առան, փառաբ
են կազմում, իսկ մնացած բոլորը ակ
նարկներ, կասկածներ են, որոնք վկա-
բերում են Բակիխանովի անձնաւորու-
թեանը: Ասում են, որ նա մութ, ա-
նաբղ գործերով պարագայող մարդ է:
Բայց ով է ասում այդ: Նախընթերցող
Ո՞վ է փոփոխում հապա Բակիխանովի
մասին: Բոլորը: Յապակալէս ով: Գա-
տաւարսելսկի չկայ: Գործ մի վկայ բերէ:
2 կայ:

Բոլորը մատնանիշ են լինում ինչ որ
լուրերի վրայ իմ կողմն է օրէնքը, պ.
պ. դատաւորներ, նա ասում է. չի կա-
րել լուրերի վրայ մատնանիշ լինել,
փաստեր են հարկաւոր: Իմ կողմն է
արաւարտութիւնը և առաջ միտքը:
Մեղադրողը գտնում է, որ պաշտպան-
ների կանչած վկաներին հաւատ չի
կարելի ընծայել:

Այն ժամանակ տուէր վկաներ, որոնք
պաշտպաններն գործ Բակիխանովի ան-
կարգ լինելը,—գործ մէկ վկայ... Բոլոր
վկաները ասում են, որ Բակիխանովը
թէն իղէալական բարբի տէր չէ, գործն
ոչ մի լանում չկատարուած սովորա-
կան բնակիչ է: Գ. պ. դատաւորներ,
չեմ հրաւիրում ձեռք, որ զափնիներով
պահէք Բակիխանովին...

Ինչի համար և ապա հաւատանք
Միանաբեանին և Նախընթերցողին և հա-
ւատանք Փիթաղեանին և Նիւալիկին չին:
2է որ նրանք էլ ոտտիկան են, 2է որ նր-
անց քաղաքամասումն էլ ապրել է
Բակիխանովը, իսկ այն ինչ Փիթաղեան
պիտի տաւ, ինքն իղէալական գաղափար

այս անձը, որ ինձ անձնապէս շատ և
շատ համակրելի է Նախընթերցող և Միա-
նաբեան պիտի տաւերն, որոշակի և
հանդարտօրէն ասաց այստեղ, որ եր-
բէք որեւէ վատ գործերում չէ նկատել
Բակիխանովին, որ ապրում էր միւս
խաղաղ քաղաքացիների պէս: Եւ չեմ
հաւատում Նախընթերցողին: Ինչու համար
ծածկում էր Բակիխանովին թշնամի
լինելը, որի մասին անզգուշաբար խօսք
դուրս թոցրեց Միանաբեանը... Ինչու
էր ծածկում, որ Մէյիդ Հուսէյինը ծա-
ռայելիս է եղել Ղուբայում իւր մօտ
իրեն ստորին ոտտիկան: Իսկ յետոյ...
յետոյ Աստուած ոչ գիտէ, թէ ինչ է
գալիս... Նախընթերցողը և Միանաբեանը
պատմում են, որ իրենց քաղաքամասում
ապրում է Բակիխանովը, չափազանց
կասկածելի անձնաւորութիւն, որի մա-
սին բոլորը գանգատում են, որի տունը
ամեն տեսակ կեղեւնագործութիւնների
վայր է, բայց չնայած այս բոլորին,
նրանք երբէք ոչ մի արձանագրութիւն
չեն կազմել և ոչորի այս մարդու մասին
գեղեցումն չեն տուել և որ նրանք,
պիտի տաւերն, իրենք մինչև անգամ
հիւր են եղել Բակիխանովի մօտ: 2է
հաւանում է թէ, ինչպէս էր հաշտուած
ոտտիկանութիւնն այն մտքի հետ, որ
իրենց մասում այդպիսի մութ, կասկա-
ծելի անձնաւորութիւն է ապրում: Ընդ-
հակառակը, հիւս Երևում է, որ նա-
խընթերցողը ոչ թէ մէկ կամ երկու ան-
հիւր են եղել մօտ և... և ինչ ինչքան
շատ եղած լինի Բակիխանովի մօտ,
այնքան լու է մեղ համար, ինչքան շատ
լինի եղած նրա մօտ ոտտիկանապետ-
ները և փաւ ու թէյ անուշ արած,
այնքան Բակիխանովի անձնապատու-
թիւնը շոյած կը լինին: Եթէ նրա տունն
իսկապէս կեղեւնագործութիւնների վայր
էր, գրասենեակ էր, ապա հարցնում եմ,
այնտեղ ինչ էր չինում պիտի տաւեր
և ինչ ընդհանուր բան կար նրա և այդ
աւագականացի մէջ, և ինչու չէին փա-
կում: Բաւեր, լու բաւեր, առանց
հաղանալու արտասանում են: Բերան-
ներեց դուրս է թուել անզգուշ մի խօսք,
որ քրեհով վերցրել են իսկականական
ինկվիզիտորի մասին գրած մի անպէտք
առմանից-մարդասպանների ստորեք-
կրեայ գրասենեակ... Տաւր տարի գո-
յութիւն է ունեցել այս գրասենեակ
աւագականացի, տաւր տարի է իմացել
են դրա մասին,—բայց լուել են, ոչ ո-
քի չեն ասել և իմաց չեն տուել: Բայց
եթէ, ուրեմն, իսկապէս գոյութիւն է
ունեցել, այլ ոչ Ֆիկցիա, երեւակայու-
թեան արդիւնք, ապա պիտի ենթա-
գրենք մի կազմակերպութիւն, խումբ:
Լու կազմակերպութիւն է, որ Բակի-
խանովի մտածած նպատակն իրագոր-
ծելու համար փողոցն են գնում, տես-
նում են առաջին պատահողին և հրա-
ւիրում են Ստարոսելսկուն սպանելու:
Այդ աւագականացի մասին լուութիւն
պահպանելը շատ լու ցոյց է տալիս,
որ երբէք գոյութիւն չէ ունեցել և Փի-
թաղեան ու Նիւալիկին պիտի տաւերն
ցուցումները հիմնովին ջրեցին վարձու
մարդասպանների գրասենեակի հէքիա-
թիւ:

Սպանութիւնը պատահել է, վերցնում
են Բակիխանովին, փառաբ չկայ,
սկզբում լու կասկածներ կային, յետոյ
բանի գնում գոյները թանձրացնում
են... մենք հարցնում ենք, ինչ փա-
տեր ունէր պ. պ. պրեստաններ, Բակի-
խանովի դէմ: Նրանք ասում են. փա-
տեր չկան և չեն եղել, այլ Բակիխա-
նովը կասկածելի անձնաւորութիւն է:
Եւ իբրեւ պաշտպան անմիտ դէպքեր են
յիշատակում: Խօսում են ինչոր նէյմա-
թի մասին, բայց ակը, եթէ 1893 թ.
նէյմաթի խոտանութեան է Միանաբեա-
նին որեւէ բանում, իսկ օտ էլ հարցրել
է Նախընթերցողին, միթէ ուրեմն կարելի
է նրանց հաւատաւ ինչու էք ծածկում

այդքան ժամանակ հրէային սպանելու
գործում Բակիխանովի մասնակցի լի-
նելը, ենթադրենք թէ նէյմաթն ասել
է: Բայց միթէ ինչոր նէյմաթն ասի, այն
էլ ճշմարիտ է: Եւ միթէ կարող ենք նրա
ցուցումները ստուգել, նորից հարց ու
փորձի ենթադրել: Միանաբեանի լուելը
ապացուցանում է, որ նա ինքն էլ ա-
ռանձին նշանակութիւն չէ տուել նէյ-
մաթի ասածին: 1893 թ. մի ցանցառ
բան (այն էլ ով է իմանում, եղել է)
իրեն կարեւոր փաստ է բերում 1897 թ.
Բակիխանովի դէմ: Ինչ է պաշտպան-
ում այս բոլորը, վերջապէս... Եւ վի-
բրտին կրկնում եմ, որ Միանաբեանը
ճանապարհ չէ գտել դատաւարտեալնե-
րին գէպի Միքիլ, որոնց մէջ եղել է
նէյմաթը, նա չէ եղել ոչ բանտում, ոչ
նաւամտոյցում, ուտտի և չի խօսել նէյ-
մաթի հետ, և եթէ պալատը չմիտքէր
լուրելիս այս բանի մասին տեղեկու-
թիւններ հաւաքելու, եւ կապացուցանել
վաւերաբանութեամբ այդ բաները:

Եւ կարգում եմ նահանգական դա-
տարանի վիճակը:

Տեսնում եմ այնտեղ հետեւեալ տողե-
րը, որ դատարանները գրել են:

—Մենք չգիտենք թէ ինչ պատճառ-
ներ են եղել Ստարոսելսկուն սպանու-
թեանը: Ինչ է առիթ եղել և զրգել
դատաւարտեալներին այդպիսի ոճիւր
կատարելու: Ո՞րքեք, որտեղ, և ում են զըր-
գել Ստարոսելսկուն սպանելու:

Ստարոսելսկի է պարտնէր, այդպիսի
վճիւր կարգալու: Երկու ստարոսելսկի է
անմեղ մարդուն դատաւարտելը: Այն
ժամանակ, երբ ինչու յայտարարեց որ
չէր Եւ Բազմէ փողոցներում, ահա այս-
տեւ Բազմէ փողոցներում, ահա այս-
տեւ են. այդ միւր գործն է. մենք մե-
րեն արենք, իսկ այժմ ում ուղում են
թող մեղադրեն և թող մեք փոխարեն
ուրիշները պատասխանատու լինեն...
Եւ վերջացրի:

Գաղապան վերջացրեց իւր ասելը:
Նրա ճառը խոսիւ ներգործեց հանդի-
սականներին վրայ: Բազմական լուութիւ-
նից յետոյ խօսքը արում է Մաշադի
Մահմէդի պաշտպան երդուեալ հա-
ւատարմատար Գուցիլօյին:

(Գրչարանակիր) Զ. Ս.

Բազու, 30 սեպտեմբեր.

Ք Ա Ղ Ա Ք Ա Վ Ա Ն

ՀԱՅԵՐԸ ԹԻՒՆԻՔԻՆԵՐԻՄ

Գ. Գոլուս «Politiche Correspon-
denz»-ին գրում են.

«Ճիշտ չեն այն լուրերը, թէ հայա-
դաւան ժողովուրդն աւելի ու աւելի
գոգհոյս է պատրիարք Օրմանեա-
նի դէմ: Ընդհակառակը: Ամբողջ մէջ
քիչ-քիչ հայ ազգի խաղաղ տարրի մէջ
համոզումն է մտնում, որ այդ ազգին
հասցրած ծանր վէրքերը կարելի է
բուժել միայն նրանով, որ հայերը կա-
կատարեալպէս հնազանդին այժմեան
կարգերին և միևնոյն ժամանակ խոսիւ
պաշտպանեն իրենց եկեղեցու և այլ
իրաւունքները: Ուտտի պէտք է յուսու-
որ հայերի մէջ, բայց աշխարհից տար-
բերեց, ոչ մի պաշտպանութիւն չեն
գտնիլ վերոյիշեալ սահմաններից դուրս
եղած ձգտումները: Այդ բանին, ան-
կասկած, խիստ նպաստում են ամեն
կիրակի օր հոգի-հափուի մայր եկեղե-
ցում կամ Գ. Գոլուս հայոց միւս մեծ
եկեղեցիներէն մէկում պատրիարքի խօ-
սած քաղաքները: Սակայն պատրիարքի
այդ օրինական ընթացքից չչեղուող
ձգտումները կարող են աջողութիւն
ունենալ միայն այն ժամանակ, երբ
Դուռը աշխարհութիւն ցոյց տալով այդ
ձգտումներին, բաւարարութիւն կը տայ
զաւանների հայ ժողովրդի ամենաան-
հրաժեշտ կարիքներին, իւր խոստման
համաձայն»:

